

The article envisages the present-day approaches to the interpretation of the professional youth's self-determination as the determinant process of specialist's professional becoming.

Key words: professional self-determination, professional becoming, professional values.

Отримано: 23.09.2008.

УДК 159.923.5:17.022.1

Н.П. Максимчук

Вплив цінностей на професійне САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

У статті представлено теоретичний аналіз юнацького віку у психолого-педагогічній літературі, встановлено вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення майбутнього вчителя.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, система ціннісних орієнтацій, професійне самовизначення, життєвий шлях, особистісно-професійне становлення.

В статье представлен теоретический анализ юнашеского возраста в психолого-педагогической литературе, установлено влияние ценностных ориентаций на профессиональное самоопределение будущего учителя.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, система ценностных ориентаций, профессиональное самоопределение, жизненный путь, личностно-профессиональное становление.

Особливості формування духовності особистості на сучасному етапі в умовах соціально-економічної кризи суспільства, розширення соціальної самостійності та ініціативи молоді зумовлюють критичне осмислення досвіду попередніх поколінь, формують нові уявлення про своє професійне майбутнє та майбутнє суспільства. Професіоналізація – це один з найважливіших способів самовизначення особистості, це пошук свого місця в суспільстві. Вибір професії – це не просто вибір сфери діяльності, це визначення шляху розвитку своєї особистості, реалізація своїх

знань, вмінь та здібностей. Проблеми професійного самовизначення виходять на перший план у юнацькому віці.

Мета дослідження – дати аналіз юнацького віку у психолого-педагогічній літературі, встановити вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення майбутнього вчителя.

У низці досліджень відмічається, що юнацький вік сензитивний для утворення ціннісної орієнтації в якості стійкої особистісної властивості, яка впливає на становлення світогляду учнів, їх відношень з довкіллям [1], [2]. Саме в цьому віковому періоді “закладається здатність об’єктивної оцінки самого себе і довкілля, що найбільше впливає на становлення закономірностей, які згодом вказуватимуть на позицію у житті вже дорослої людини” [3; С.63].

Найважливішою характеристикою ранньої юності виступає орієнтація на майбутнє, яка створює позитивний емоційний фон ставлення особистості до себе, стимулює її активність і є основою її розвитку.

Процес засвоєння цінностей життя і їх перетворення в змістовні елементи ціннісних уявлень виступає психологічною основою формування ціннісних орієнтацій особистості молодшої людини. Особливості протікання даного процесу Л.К.Шиян умовно подає у вигляді трьох взаємопов’язаних етапів:

- на першому етапі відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими керувалась особистість до цього, а тому власний досвід життєдіяльності виступає важливим джерелом ціннісних орієнтацій;
- на другому етапі засвоєння цінностей проходить не лише шляхом утворення цілісних функціональних одиниць емпіричних уявлень, а й комунікативних – через засоби масової інформації і пропаганди;
- необхідною умовою, основою третього етапу є діяльність, виражена в особистих внутрішніх відношеннях до об’єктивних умов свого буття [4].

“Усвідомлення свого місця в майбутньому, своєї життєвої перспективи” Л.І. Божович вважає центральним новоутворенням психічного і особистісного розвитку в цьому віці [5; С.34].

Проблеми ціннісних орієнтацій юнацького віку торкається Н.Є. Бондар. Вона вважає, що юнацький вік є “порою життєвого, соціально-рольового, професійного, особистісного,

морального самовизначення та індивідуалізації (усвідомлення власної неповторності). ...Юність потребує від особистості знання власних можливостей та перспектив. Ця вимога задовольняється в процесі вироблення власного світогляду, смисложиттєвого та ціннісного вибору, формування життєвих планів та програм” [6; С. 68].

Саме юнацький вік є сензитивним для утворення ціннісної орієнтації як стійкого елемента життєвої перспективи.

Основними характеристиками ціннісних орієнтацій, за Н.Є.Бондар, є їх зміст та ступінь сформованості ієрархічної структури.

“В усвідомленні ціннісних аспектів життєвого шляху спостерігається тенденція до недиференційованого або слабкодиференційованого відображення ціннісних орієнтацій. У кожного другого юнака або дівчини існує конфлікт у ціннісній сфері між професійними та позапрофесійними цінностями. Для більшості характерна мотивація, орієнтована на вирішення проблем власної самореалізації, спілкування, навчання та майбутньої професії.

Серед домінуючих цінностей переважають “вічні” для цього віку: “цікава робота”, “дружба”, “щасливе сімейне життя”, “любов”.

Щодо сімейної та професійної життєвої лінії уявлення юнацтва наближаються до середньостатистичних. ...Стосовно освітніх, кар’єрних, добробутних перспектив справедливим є висновок про їх завищеність, нереалістичність” [6; С. 79].

Юнацький вік співпадає з навчанням у вузі. Саме на першому курсі формується відношення молодого людини до навчання, до майбутньої професійної діяльності, продовжується активний “пошук себе”, формуються якості професійно грамотного сучасного спеціаліста. І тут велику роль відіграє успішна адаптація до нових для них вузівських умов [7].

Виділяють такі три форми адаптації студентів-першокурсників:

1. Формальну... (стосується пізнавально-інформаційного пристосування до нового середовища, до структури вищої школи, до змісту навчання в ній, її вимог до своїх обов’язків).
2. Суспільну... (відбувається процес внутрішньої інтеграції груп студентів-першокурсників і інтеграція цих же груп зі студентським оточенням в цілому).

3. Дидактичну... (стосується підготовки студентів до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі)” [8].

Важливим компонентом ціннісної самосвідомості є її життєві орієнтації. Вони виконують функцію включення суб'єкта в ті чи інші форми соціальної діяльності і виступають як відносно самостійні, функціонально єдині підсистеми ціннісних уявлень про певні сфери діяльності і пов'язані з ними соціальні цінності.

Життєва орієнтація формується в залежності від того, носієм яких цінностей є те чи інше коло занять для людини і якого значення набувають дані цінності в її свідомості.

Як компонент молодіжної свідомості життєва орієнтація включає в себе всі характерні для ЦО риси:

- емоційний, що характеризується, в першу чергу, соціальними почуттями;
- когнітивний, що виражає свідому спрямованість на форми життєдіяльності;
- поведінковий, що виражає готовність зайнятися тією чи іншою діяльністю [9].

В юності відбуваються глибокі зміни в системі життєвих цінностей, відбувається ломка уявлень, відмова від ілюзій, з'являються нові погляди, переконання, оцінки.

Деякі автори відмічають, що в процесі здійснення життєвих планів молодь зустрічається з певними труднощами і її ціннісні орієнтації формуються під суперечливим впливом різних факторів [10]. Серед всієї багатообразності факторів, що впливають на ціннісні орієнтації молоді: система освіти, діяльність політичних організацій, трудового колективу, засобів масової пропаганди, ідеал, місце проживання, рівень політичних знань, професійна зацікавленість, твори мистецтва і літератури, психологічні характеристики особистості, виділяють і підкреслюють роль сім'ї [11].

Характерною рисою ранньої юності є формування життєвих цілей, планів. “Життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнених цілей, котрі ставить перед собою особистість, як наслідок побудови “піраміди” її мотивів, становлення усталеного ядра ціннісних орієнтацій, які підпорядковують собі поодинокі прагнення, що минають; з іншого боку – це результат конкретизації цілей і мотивів.

...Безпосередній вплив на життєві цінності особистості справляють цілі та інтереси суспільства, ідеологічні установки, моральні та правові норми, соціальні цінності” [12; С. 141].

Життєві плани залежать від завдань, які визначаються об’єктивними умовами життя і ціннісними орієнтаціями юнака та умовно поділяються на:

- професійно-освітні (отримати цікаву улюблену роботу, підвищити свою кваліфікацію, отримати вищу освіту);
- суспільно-політичні (розширити свій політичний кругозір, брати участь в суспільному житті);
- романтико-пізнавальні (побувати в інших містах і країнах);
- особистісно-сімейні (знайти вірних друзів, створити сім’ю, виховати дітей справжніми людьми);
- матеріально-побутові (добитися гарного матеріального становища, створити хороші житлові умови) [7].

Життєві плани молоді формуються на основі її уявлень про об’єкт вибору, з урахуванням значимості для неї професійного самовизначення, а також самої праці.

На професійне самовизначення молоді впливають цінності, що виражаються в життєвій орієнтації (на працю, сім’ю, дозвілля).

Цікавою, на наш погляд, є змістовно-процесуальна модель професійного самовизначення, серед складових компонентів якої знаходимо:

1. Усвідомлення цінності чесної (суспільнокорисної) праці (виступає ціннісно-моральною основою самовизначення).
2. Загальна орієнтація в соціально-економічній ситуації в країні і прогнозування перспектив її зміни (врахування конкретної соціально-економічної ситуації і прогнозування престижності обраної професії).
3. Виділення віддаленої професійної цілі і її узгодженість з іншими важливими життєвими цілями (дозвілля, сімейними, особистісними) [13].

Д.Б. Ельконін вважає, що, виходячи з потреби професійного самовизначення, у ранньому юнацькому віці навчально-професійна діяльність стає провідною. Вона впливає на формування таких особистісних новоутворень, як світогляд, самосвідомість, професійні інтереси [14].

На думку В.Г. Алексеевої, характерними рисами юнацького віку є безкомпромісність оцінок і суджень, підвищена ранимість, емоційна чутливість, здатність до співпереживання, вразливість. У період становлення особистості та на наступних етапах її життя, особливо на початку професійно-трудової діяльності, “зростає значення об’єктивних обставин, що впливають на свідомість людей, зокрема взаємодії між ціннісними орієнтаціями і різними формами соціальної практики” [15; С. 63].

В юнацькому віці набуває цілеспрямованого характеру робота з самовиховання волі, вдосконалення таких якостей, як цілеспрямованість, критичність і самокритичність, принциповість, рішучість, ініціативність, витримка, наполегливість, зростає самоконтроль і саморегуляція тощо [16].

“Романтична спрямованість, властива ранній юності, створює сприятливі умови для реалізації морального ідеалу” [16; С. 34] – “мисленнєвого зразка досконалості, норми, до якої потрібно прагнути як до кінцевої мети діяльності. Особисті цінності – це ідеали, які задають кінцеві орієнтири індивідуальної діяльності даного конкретного суб’єкта” [17; С. 24].

Ідеал молодого людини завжди пов’язаний з її життєвими цілями і планами. Він виступає внутрішньою спонукальною силою її дій, визначає шляхи досягнення цілей, змінюється по мірі розвитку особистості, збагачення досвідом, знаннями, сприяє формуванню певних рис характеру і виражає рівень активності і цілеспрямованості духовного розвитку людини. У свою чергу, орієнтація на засвоєння культурних цінностей разом з орієнтацією на оволодіння професійними знаннями займає провідне місце в структурі ціннісних орієнтацій студента. По мірі більш глибокого знайомства з професією у деякої частини молоді відбувається зміна минулих уявлень, переоцінка своїх сил, здібностей, інтересів і можливостей [7].

“Загальнолюдський ідеал особистості пов’язаний саме із змістовою характеристикою її ціннісної системи” [18; С. 11].

Під виховним ідеалом розуміють “цілісну систему цінностей, втілену в своєрідному образі, що є орієнтиром у вихованні та самовихованні людини” [19; С. 200].

У дослідженні взяли участь студенти першого та випускного курсів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в кількості 150 осіб.

Результати дослідження за методикою виявлення ціннісних орієнтацій [20] показали, що для першокурсників найбільш значимими є такі загальнолюдські цінності: здоров'я; щасливе сімейне життя; матеріально забезпечене життя; наявність вірних друзів; кохання.

На випускному курсі, при збереженні основних цінностей, простежується деяке їх реконструювання: більшої ваги набуває цінність “наявність вірних друзів” та з'являється в першій п'ятірці “активне діяльне життя”.

Ми пояснюємо це тим, що випускники певною мірою оволоділи майбутньою спеціальністю, уявляють себе в ролі вчителя, мали можливість випробувати свої знання та вміння під час педагогічної практики. Вони мають уявлення про конкретні засоби досягнення своїх життєвих та професійних цілей.

Аналіз решти цінностей за кількістю виборів показав, що випускники більше уваги приділяють такій цінності як “цікава робота”, що ще раз підтверджує думку про те, що наближення мети підвищує її особистісну значущість.

Цікавим є той факт, що високий ранг зайняла у випускників така цінність, як “досягнення влади”. Ця тенденція відображає, на нашу думку, вплив тих змін, що відбуваються в суспільстві, розуміння сучасної ситуації, при якій, маючи владу, легше досягти поставлених цілей, реалізувати свої життєві та професійні плани.

Дослідження засвідчило також, що випускники більш серйозно ставляться до життя, розуміють складність реалізації життєвої перспективи (проблема працевлаштування, фінансова скрута), менше, порівняно із першокурсниками, приділяють увагу такій цінності як “життя, повне задоволення, розваг”.

У нижній частині ієрархії першокурсники розмістили такі ціннісні орієнтації, як творчість, мистецтво, спілкування з людьми, суспільна активність, комфорт, спокій, гроші будь-якими шляхами, досягнення влади, віра, рівність для всіх.

На випускному курсі, як показали відповіді, замість ЦО “досягнення влади” та “віра”, до нижньої частини ієрархії ввійшли такі цінності, як “розширення своєї освіти, кругозору”, “досягнення всіх бажань”, при збереженні решти всіх цінностей.

Цікаво, що цінність “суспільна активність” незалежно від року навчання знаходиться в кінці ієрархії, з чого випливає необхідність більше приділяти уваги формуванню суспільної спрямованості особистості студента.

Звертає на себе увагу і той факт, що такі цінності, як “розширення своєї освіти, кругозору”, “творчість”, “мистецтво” випускники розмістили в нижній частині ієрархії, що свідчить про їх низьку пізнавальну активність. Цінності, які для людини є найбільш важливими, визначають не тільки її життєву позицію, а й відіграють вирішальну роль у її професійній діяльності, впливають на формування педагогічних переконань.

Отже, як бачимо, змістове вивчення динаміки цінностей студентів у вузі свідчить, перш за все, про те, що упродовж навчання в університеті відбувається їх певна переоцінка, переосмислення та становлення, які зумовлені як особистісним, так і професійним зростанням.

За результатами дослідження ієрархічної структури життєвих та професійних ціннісних орієнтацій за допомогою модифікованої нами методики “Життєво-професійні цінності особистості” [6] ми виявили зміст цінностей, які є найбільш пріоритетними для студентів.

Найбільш високі ранги, як показали відповіді студентів, займають такі ціннісні орієнтації: здоров’я (84,62%); матеріально забезпечене життя (67,31%); наявність хороших та вірних друзів (61,54%); майбутнє сімейне життя (57,69%); любов до іншої людини, секс (55,77%); щасливе сімейне життя (у батьківській родині) (40,38%); впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч) (38,46%); розваги (життя, повне задоволення, розваг, приємне проведення часу) (36,54%); цікава робота (34,62%); пізнання (можливість розширення свого кругозору, освіти, загальної культури, інтелектуальний розвиток) (30,77%); любов до дітей (30,77%); хороша атмосфера на роботі (30,77%).

Як бачимо, до першої десятки за кількісними показниками ввійшли і життєві, і професійні ціннісні орієнтації. Аналіз даних за всіма методиками показав, що очолюють ієрархію загальнолюдські ціннісні орієнтації. Наявність в ієрархії професійних цінностей свідчить про професійно-педагогічну спрямованість особистості майбутнього вчителя.

Життєві цінності, порівняно з професійними, переважають в ієрархічній структурі. Серед професійних виділені такі ціннісні орієнтації: любов до дітей; хороша атмосфера на роботі; пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток).

На нашу думку, дуже важливо, що до основних входить саме така професійна цінність, як “любов до дітей”. Щоб бути вчителем, насамперед, потрібно любити дітей, вміти їх виховувати. Адже, як би добре вчитель не володів своїм предметом, методикою його викладання, без любові до дітей він ніколи не стане справжнім педагогом, не отримуватиме задоволення від своєї професійної діяльності.

Ціннісна орієнтація “хороша атмосфера на роботі” свідчить про позитивну характеристику особистості майбутнього педагога. Саме колектив вчителів є зразком для учнів: відносини між колегами, повага одне до одного, взаєморозуміння, неконфліктність, прояв такту – створюють хорошу і дружню атмосферу в колективі.

Цінність “пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)”, ми вважаємо, є однією із основних ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. Завдяки пізнавальній активності майбутній педагог оволодіває новими знаннями, розвиває свій інтелектуальний рівень, самовдосконалюється. Потреба в пізнанні нового є спонукальним чинником до пошуку нових знань, розробки нових методів, творчого підходу в роботі.

Загалом, ми прийшли до висновку, що у першокурсників цінності мають переважно загальнолюдський ідеалізований характер. Одночасно, аналіз їх змісту свідчить про те, що вони у частини студентів не завжди пов’язані з педагогічною професією безпосередньо. Саме ціннісні орієнтації виступають виразником свідомого ставлення особистості до вибору вчительської професії. Відповіді, які ми отримали в процесі дослідження, є свідченням тих цінностей, які переважають в структурі особистості майбутнього педагога. Їх вплив на професійно-педагогічну спрямованість особистості опосередковується через систему мотивів, прагнень, переконань, які впливають на навчально-пізнавальну діяльність студентів.

Отже, формування особистості майбутнього педагога виступає як складний і багатогранний процес. Успіх цього

процесу залежить, у першу чергу, від організації та планування навчально-виховного процесу, пізнавальної діяльності студентів, активного виконання ними поставлених завдань, створення умов з метою виявлення необхідних для майбутньої педагогічної діяльності якостей. Важливим моментом також виступає вироблення внутрішньої позиції, морального ідеалу майбутнього спеціаліста, ієрархії цінностей, надання професійної спрямованості життєвим прагненням і мотивам поведінки студента. У практиці виховної роботи зі студентами часто ігноруються професійні вимоги до їх життєвих позицій. А тому варто мати на увазі, що вимоги до професійно-значущих цінностей, їх формування є важливим моментом у становленні ціннісної сфери юнака, формуванні стійких життєвих поглядів та професійних переконань.

Список використаних джерел

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психологический журнал. – 1984. – Т.5. – №5. – С. 63-70.
2. Алексеева М.І. Психологія ранньої юності. – К.: Знання, 1971.- 46 с.
3. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О.В.Сухомлинської. – К.,1997. – С. 8-11.
4. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. – 1979. – №4. – С. 23-34.
5. Бондар Н.Є. Формування особистісної репрезентації в юнацькому віці: Дис. ... канд. психол. наук. – К.,1998. – 207 с.
6. Волков Н.А. Динамика ценностных ориентаций в структуре личных характеристик у школьников: Автореферат дис. ... канд. психол. наук. – Л.,1983. – 16 с.
7. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Вопросы психологии. – 1971. – №4. – С. 66-80.
8. Круглов Б.С. Социальная направленность личности старшеклассника. – М., 1989. – С. 2-25.

9. Формування мислення студентів у позанавчальний час: Укр. респ. наук. – практ. конференція / Ін-т системних досліджень освіти та ін.: Ред. кол.: Г.І.Терещенко / гол. та ін. – К., 1993. – 344 с.
10. Лисовский В.Т. Личность студента. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1974. – 184 с.
11. Мороз А.Г. К вопросу о дидактической адаптации первокурсников вуза // Психологические и социально-психологические особенности адаптации студента. – Ереван, 1973.
12. Социальные перемещения в студенчество: (На материалах социол. исслед. в Сов. Прибалтике) / Отв. ред. М.Х.Титма. – Вильнюс: Минтис, 1982. – 277 с.
13. Ценностные ориентации чехословацкой молодежи: Научн. – аналитич. обзор / АН СССР. ИНИОН; Подгот. Ю.А.Щербакова. – М., 1987. – 34 с.
14. Методы социально – психологических исследований // Сб. научных трудов / Под общ. ред. М.А.Меньшиковой. – М., 1975. – С. 44-57.
15. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
16. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Академия педагогических и социальных наук, Московский психолого-социальный ин – т. – М.: НПО “МОДЭК”; Воронеж, 1996. – 256 с.
17. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Вопросы психологии. – 1971. – №4. – С. 66-80.
18. Леонтьев Д.А. Ценностность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции // Вопросы философии. – 1996. – №4. – С. 15-26.
19. Скульський Р.П. Вивчення пріоритетних цінностей молоді та їх урахування в процесі виховання майбутніх вчителів // Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1997. – С. 200-202.
20. Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии. – М.: Наука, 1975. – С. 89-105.

In the article the theoretical analysis of youth age is represented in psychological-pedagogical literature, the influence of the valuable orientations on professional self-determination of future teacher is determined.

Key words: value, valuable orientations, system of valuable orientations, professional self-determination, the path of life, personality-professional becoming.

Отримано: 1.10.2008.

УДК 159.922: 173.1 – 057.87

Л.А. Мацуляк

Проблема вибору шлюбного партнера та вирішення її студентами

У статті розкрито зміст поняття “усвідомленого вибору шлюбного партнера”, представлені результати дослідження ставлення студентів до дошлюбних сексуальних контактів, мотивів цих контактів, а також бажаних та небажаних особистісних якостей майбутнього шлюбного партнера.

Ключові слова: юнак, дівчина, шлюб, сім’я, шлюбний партнер, усвідомлений вибір партнера.

В статье раскрыто смысл понятия “осознанного выбора брачного партнёра”, представлены результаты исследования отношения студентов к добрачным сексуальным контактам, мотивам этих контактов, а также желанным и нежеланным личным качествам будущего брачного партнёра.

Ключевые слова: юноша, девушка, брак, семья, брачный партнёр, осознанный выбор партнёра.

Шлюб та сім’я належать до таких явищ, інтерес до яких завжди був стійким та масовим. Численні дослідження показують, що нині люди дедалі більшого значення у шлюбі надають міжособистісним відносинам, взаємній турботі, допомозі, відповідальності один за одного. Зростають вимоги до культури міжособистісного спілкування.

У вирішенні питань створення та збереження сім’ї беруть участь медики, сексопатологи, біологи (О.В. Люлько, С.І. Голод, В.І. Говалло, А.М. Свядощ, Г.С. Васильченко), а також